

Artikel

De aanpak van conversiehandelingen: meerwaarde van een aparte strafbaarstelling?

mr. dr. L. (Liselotte) Postma*

NTS 2023/38

132

1. Inleiding

De aanpak van conversietherapie staat hoog op de politieke agenda. Met conversietherapie wordt een verzameling van verschillende typen handelingen bedoeld met als doel de seksuele gerichtheid of genderidentiteit van LHBTI+¹ers te veranderen naar de heersende norm.¹ Dergelijke praktijken blijken ook in Nederland voor te komen, met name in religieuze kringen, maar ook daarbuiten. Het kabinet wil conversiepraktijken nu en in de toekomst voorkomen en tegengaan.² Tot een wettelijk verbod is het vooralsnog niet gekomen. Een groep Kamerleden van D66, VVD, PVDA, GroenLinks, SP en de Partij voor de Dieren heeft daarom het heft in eigen handen genomen en een initiatiefwetsvoorstel ingediend tot strafbaarstelling van conversiehandelingen met als doel een einde te maken aan conversiehandelingen bij mensen in een kwetsbare positie.³ De Afdeling

advisering van de Raad van State (hierna: de Afdeling) stuit, blijkens haar op 30 januari 2023 gepubliceerde advies, op diverse bezwaren. Met name de meerwaarde van de voorgestelde strafbaarstelling ten opzichte van andere maatregelen en reeds bestaande delicten is de Afdeling niet voldoende duidelijk. Is verduidelijking daarvan niet mogelijk, dan adviseert de Afdeling het initiatiefvoorstel niet verder door het parlement te laten behandelen.⁴ Deze bijdrage vormt een verkenning van de meerwaarde van (aparte) strafbaarstelling van conversietherapie in het voorgestelde artikel 285ba Sr naar aanleiding van het advies van de Afdeling. Paragraaf 2 geeft de ontwikkelingen die hebben geleid tot het indienen van het wetsvoorstel weer. De kernpunten van het wetsvoorstel komen in paragraaf 3 aan bod. In paragraaf 4 staat het verbod op conversietherapie in verhouding tot grondrechten centraal. Paragraaf 5 gaat in op enkele delicten die wellicht mogelijkheden bieden om conversietherapie te vervolgen. In paragraaf 6 volgt een verkenning van argumenten voor en tegen aparte strafbaarstelling van conversietherapie. Tot slot volgt een antwoord op de vraag in hoeverre aparte strafbaarstelling van conversietherapie meerwaarde heeft ten opzichte van andere mogelijkheden.

* Mr. dr. L. (Liselotte) Postma is universitair docent straf- en strafprocesrecht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

1 *Kamerstukken II* 2021/22, 36178, nr. 3, p. 1; A. van Wijk e.a., 'Voor de verandering. Een exploratief onderzoek naar pogingen tot het veranderen van seksuele gerichtheid en genderidentiteit in Nederland', Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport 2020, p. 35.

2 *Kamerstukken II* 2021/22, 30420, nr. 371, p. 1. Zie ook: *Kamerstukken II* 2020/21, 30420, nr. 358, p. 7.

3 *Kamerstukken II* 2021/22, 36178, nr. 1-3.

4 Afdeling advisering Raad van State, Advies initiatiefwetsvoorstel strafbaarstelling conversiehandelingen, gepubliceerd op 30 januari 2023: www.raadvanstate.nl/adviezen/@133311/w16-22-0200-ii/.

2. Ontwikkelingen richting een wetsvoorstel tot strafbaarstelling conversietherapie

De indiening van het wetsvoorstel tot strafbaarstelling van conversiehandelingen komt niet uit de lucht vallen. Hoewel in 2008 al ophef was ontstaan vanwege het aanbieden van conversietherapie door de stichting Different en het vergoeden van deze therapie door zorgverzekeraars,⁵ is de discussie in politiek Den Haag pas echt ontsproten na een rapportage in februari 2019 van EenVandaag over een man van 20 jaar die twee jaar lang was opgesloten op een boerderij om daar zijn homoseksuele gerichtheid te veranderen.⁶ Naar aanleiding van deze documentaire is door Bergkamp c.s. in mei 2019 een motie ingediend waarin is gevraagd onderzoek te verrichten naar de mate waarin jongeren en kwetsbare personen worden blootgesteld aan conversietherapie.⁷ Deze motie is met een ruime Kamermeerderheid aangenomen. Enkel de ChristenUnie en de SGP hebben tegengesteld.⁸

In opdracht van het Ministerie van VWS is vervolgens een onderzoek uitgevoerd waaruit blijkt dat er, ook in Nederland, diverse vormen van conversietherapie worden aangeboden en verricht, doorgaans met een religieuze grondslag. Naar schatting houden in Nederland zo'n vijftien organisaties en/of personen zich min of meer actief bezig met conversietherapie, maar over de exacte omvang van het aanbod en aantal hulpvragers zijn geen betrouwbare uitspraken te doen, ook door de verscheidenheid aan vormen van 'therapie'. Gedacht kan worden aan (eenmalige of frequente, intensieve) gesprekken waarin benadrukt wordt dat een andere dan de heteroseksuele gerichtheid afkeurenswaardig is en/of het bieden van hulp en ondersteuning bij het niet praktiseren van niet-heteroseksuele voorkeuren. Voorts blijken sommige individuele therapeuten langdurige trajecten aan te bieden aan (voornamelijk) homoseksuele mannen met als doel de seksuele gerichtheid te veranderen. Daarnaast kunnen ook duiveluitdrijvingsessies tot conversietherapie worden gerekend: ook daarbij draait het in de kern om (pogingen tot) verandering van een niet-heteroseksuele geaardheid.⁹ Bovendien zijn verhalen over elektroshocks bekend en wordt ook het toedienen van homeopathische middelen genoemd als vorm van conversietherapie.¹⁰

Naast dat dergelijke praktijken ethisch niet te verantwoord zijn, staat de effectiviteit van de therapie allerm minst vast. Onderzoek toont aan dat de psychische en sociale gevolgen van conversietherapie voor de individuele hulpvrager groot kunnen zijn. Een van de schadelijke effecten betreft een beschadigde seksuele identiteit als gevolg van het onderdrukken van de eigen seksuele gerichtheid of genderidentiteit en het eigen 'zijn' niet hebben kunnen accepteren. Daarnaast kan ook sprake zijn van een religieus trauma: een verlies van het persoonlijke (religieuze) geloof dat het totale verlies van het vertrouwde leven kan betekenen omdat het hele (emotionele, sociale en vaak ook werkzame) leven zich in veel gevallen afspeelt binnen de geloofsgemeenschap. Deze op zichzelf al schadelijke effecten gaan vaak gepaard met depressies, suïcidale gedachten en vereenzaming.¹¹ Dat conversietherapie verwerpelijk is, wordt dan ook breed gedragen. Conversiepraktijken staan haaks op het streven van het kabinet naar een samenleving waarin alle mensen zich (sociaal) veilig voelen om te zijn wie zij zijn.¹² In het regeerakkoord staat in dit kader: 'We blijven werken aan de acceptatie, veiligheid en emancipatie van de LHBTQI+ gemeenschap. Het Regeerakkoord is hiervoor de basis. We voeren dit akkoord zorgvuldig uit met (initiatief)wetgeving en beleid.'¹³

Diverse moties zijn ingediend waarin om een verbod op conversietherapie is verzocht.¹⁴ Het kabinet heeft aangegeven conversietherapie af te keuren en activiteiten gericht op het veranderen van seksuele gerichtheid en genderidentiteit krachtiger tegen te willen gaan, maar meende (in 2021) tegelijkertijd dat 'het nu nog niet mogelijk [is] om te bepalen op welke wijze het voorkomen en tegengaan van homoconversie het meest succesvol kan worden gerealiseerd. Het kabinet zal daarom onderzoek laten doen naar wat de beste mogelijkheden zijn.'¹⁵ Dat was voor de Kamerleden Van der Laan, Van der Woude, De Hoop, Westerveld, Kwint en Van Esch (hierna: de initiatiefnemers) de aanleiding om het heft in eigen handen te nemen en zelf te komen met een voorstel tot strafbaarstelling van conversiehandelingen.¹⁶ Zij zijn van mening dat kwetsbare slachtoffers (minderjarigen en een beperkte groep meerderjarigen) beschermd moeten worden tegen conversiehandelingen. Door middel van een specifieke strafbaarstelling van ernstige vormen van conversiehandelingen beogen zij de benodigde bescherming aan slachtoffers te bieden. Het risico op (met name mentale) schade voor de betrokkene is voor de initiatiefnemers redengevend voor het voorgestelde verbod.¹⁷ Op 5 augustus 2022 is het wetsvoorstel ingediend.

5 Zie onder meer *Kamerstukken II* 2011/12, 29689, nr. 378.

6 Zie: <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/jacques-werd-2-jaar-lang-opgesloten-om-te-genezen-van-zijn-homoseksualiteit/>.

7 *Kamerstukken II* 2018/19, 28345, nr. 219.

8 Zie: www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2019Z10048&did=2019D20682.

9 Van Wijk e.a., 2020, p. 198-200.

10 Zie voor ervaringen van een hulpvrager met elektroshock: Van Wijk e.a., p. 72 en over homeopathische middelen: *Kamerstukken II* 2021/22, 36178, nr. 3, p. 28.

11 Van Wijk e.a., 2020, p. 64-66 en 201-202 en *Kamerstukken II* 2020/21, 30420, nr. 358, p. 6.

12 *Kamerstukken II* 2021/22, 30420, nr. 371, p. 1.

13 VVD, D66, CDA en ChristenUnie, 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst', Coalitieakkoord 2021-2025, 15 december 2021, p. 29.

14 *Kamerstukken II* 2021/22, 36178, nr. 3, p. 2.

15 *Kamerstukken II* 2020/21, 30420, nr. 358, p. 8.

16 *Kamerstukken II* 2021/22, 36178, nr. 1-3.

17 *Kamerstukken II* 2021/22, 36178, nr. 3, p. 7.

3. Wetsvoorstel strafbaarstelling conversiehandelingen

Het wetsvoorstel voorziet primair in het toevoegen van een nieuw artikel in het Wetboek van Strafrecht waarin zowel het verrichten als aanbieden van conversiehandelingen strafbaar is gesteld. Artikel 285ba Sr, de kern van het wetsvoorstel, luidt als volgt:

1. Hij die in de uitoefening van een ambt, beroep of bedrijf dan wel in het verband van een organisatie handelingen verricht die ertoe strekken de seksuele gerichtheid of genderidentiteit van een persoon die de leeftijd van achttien jaren nog niet heeft bereikt te veranderen of te onderdrukken, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de vierde categorie.
2. Met dezelfde straf wordt gestraft hij die het in het eerste lid omschreven feit begaat ten aanzien van een meerderjarige persoon door misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht.
3. Hij die diensten aanbiedt, bestaande uit het verrichten van handelingen als bedoeld in het eerste lid jegens een ander, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste zes maanden of geldboete van de derde categorie.
4. Indien een van de misdrijven, omschreven in het eerste en het tweede lid, wordt gepleegd door een persoon die daarvan een gewoonte maakt of door twee of meer verenigde personen wordt gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vierde categorie opgelegd.
5. Indien de schuldige een van de misdrijven, omschreven in het eerste tot en met het derde lid, in zijn beroep begaat, kan hij van de uitoefening van dat beroep worden ontzet.¹⁸

Het eerste lid ziet op een verbod op het beroepsmatig of in organisatieverband *verrichten* van conversiehandelingen bij minderjarigen. In het tweede lid is het verrichten van de voornoemde handelingen bij meerderjarigen door ‘misbruik van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht’ strafbaar gesteld. Daarbij kan gedacht worden aan de situatie dat een (jong)volwassene in een functionele afhankelijkheidsrelatie verkeert tot degene die de conversiehandelingen verricht, bijvoorbeeld in een penitentiaire inrichting, tijdens het verblijf in een zorginstelling of bij ambulante hulp- of zorgverleningstrajecten. Vereist is dat de ‘therapeut’ misbruik maakt van het (psychisch) overwicht.¹⁹ Het derde lid betreft een totaalverbod op het openbaar *aanbieden* van de diensten. Op het verrichten van conversiehandelingen staat een gevangenisstraf van maximaal één jaar, op het aanbieden van conversietherapie maximaal zes maanden. Vergeleken met het strafmaximum van de hieron-

der in paragraaf 5 genoemde delicten die in verband worden gebracht met conversietherapie, gaat het om relatief lage straffen. In het vierde lid is een strafverzwaringgrond opgenomen voor een persoon die van de misdrijven uit het eerste of tweede een gewoonte maakt of het plegen van de misdrijven door twee of meer verenigde personen. Tot slot voorziet het vijfde lid in de mogelijkheid om degene die de handelingen pleegt binnen een beroep, uit dat beroep te ontzetten.²⁰

Het valt op dat de term conversietherapie in de wettekst niet voorkomt. Omdat vanuit het woord ‘therapie’ de onterechte suggestie uitgaat dat er sprake is van een vorm van medische hulpverlening, maken de initiatiefnemers in het wetsvoorstel en de memorie van toelichting gebruik van de term ‘handelingen’. Daar valt wat voor te zeggen. Er is geen empirisch bewijs dat de handelingen het beoogde effect hebben. Het kan zo zijn dat de betrokkene zich naar buiten toe aanpast aan de heersende norm en dat op de korte termijn als een opluchting ervaart, maar seksuele gerichtheid of genderidentiteit is niet te veranderen met ‘therapie’. Het gaat om onveranderbare persoonskenmerken.²¹

Een recente spijtbetuiging van de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie (NVvP) voor het leed door het pathologiseren van LHBTIQ+-personen in het verleden bevestigt dit beeld.²² In het verleden beschouwde de psychiatrie de identiteit van LHBTIQ+’ers als pathologisch. Dat is terug te zien in de *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (DSM): van 1952 tot 1973 kwam homoseksualiteit in de DSM voor, sinds 1980 staat transgender opgenomen als respectievelijk transseksualiteit en genderidentiteitsstoornis en sinds 2013 als genderdysforie. Dat laatste betekent blijkens stellingname van de American Psychiatric Association dat een transgender identiteit geen psychiatrische stoornis (meer) is, maar het lijden daaraan wel nog als zodanig wordt beschouwd. De NVvP beklemtoont dat transgender zijn geen psychiatrische stoornis is. Blijkens de spijtbetuiging zijn LHBTIQ+-personen in het verleden op gruwelijke wijze gedwongen bepaalde behandelingen te ondergaan. Dergelijk handelen, maar ook het pathologiseren van de identiteit van LHBTIQ+-personen is met de inzichten en de visie van nu volgens de NVvP onvoorstelbaar.²³

Onder de reikwijdte van de strafbepaling vallen (enkel) conversiehandelingen die strekken tot het *veranderen* of *onderdrukken* van een seksuele gerichtheid of genderidentiteit van een ander. Dat de verrichte handelingen ‘ertoe strekken’ om seksuele gerichtheid of genderidentiteit te veranderen of onderdrukken, impliceert de aan-

18 Kamerstukken II 2021/22, 36178, nr. 2.

19 Kamerstukken II 2021/22, 36178, nr. 3, p. 29-30.

20 Kamerstukken II 2021/22, 36178, nr. 3, p. 1.

21 Kamerstukken II 2021/22, 36178, nr. 3, p. 7 en 14 en Van Wijk e.a., 2020, p. 60-63.

22 NVvP, Statement of Regret aan LHBTIQ+ gemeenschap door de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, 24 maart 2023, zie: [//www.nvvvp.net/cms/streambin.aspx?documentid=102756](https://www.nvvvp.net/cms/streambin.aspx?documentid=102756).

23 NVvP, Statement of Regret aan LHBTIQ+ gemeenschap door de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, 24 maart 2023.

wezigheid van opzet. Voorwaardelijk opzet is blijkens de memorie van toelichting in dit geval niet voldoende om tot een veroordeling te komen.²⁴ Het is niet nodig dat het beoogde gevolg – het veranderen of onderdrukken van de seksuele gerichtheid of genderidentiteit – daadwerkelijk intreedt. Te denken valt bijvoorbeeld aan pogingen tot het veranderen van een homoseksuele naar een heteroseksuele gerichtheid of het onderdrukken van gevoelens die uit de seksuele gerichtheid of genderidentiteit voortkomen, bijvoorbeeld door een transvrouw ‘masculien’ gedrag naar buiten toe te laten vertonen.²⁵ Het enkel afkeuren van een seksuele gerichtheid of genderidentiteit valt er uitdrukkelijk niet onder. Evenmin strekt de strafbaarstelling zich uit tot handelingen van een arts om op verzoek van een patiënt tot een geslachtsverandering over te gaan of het voorschrijven van libidoverlagende medicatie bij behandeling van hyperseksualiteit en parafilie.²⁶ Wel kan gedacht worden aan het psychisch of fysiek inwerken op het slachtoffer met het veranderen of onderdrukken van de seksuele gerichtheid of genderidentiteit als doel. Deze psychische en/of fysieke inwerkingen dienen van ‘voldoende gewicht’ te zijn: daarbij komt betekenis toe aan de aard, de duur, de frequentie en de intensiteit van de gedragingen en de omstandigheden waaronder de handelingen hebben plaatsgevonden. In de memorie van toelichting staan de volgende voorbeelden:

‘Zo zal het toedienen van elektroshocks – waarin tevens inbreuk wordt gemaakt op de lichamelijke integriteit van de persoon die deze elektroshocks krijgt toegediend – naar zijn aard gelden als een fysieke inwerking van voldoende gewicht, ook als het één enkel voorval betreft. Daarentegen levert een incidenteel pastoraal of psychotherapeutisch getint gesprek over de wijze waarop de betreffende persoon zou moeten omgaan met diens seksuele gerichtheid of genderidentiteit, in beginsel niet een voldoende psychische inwerking in de hiervoor bedoelde zin op. Een psychische inwerking zal in de regel pas van voldoende gewicht zijn indien in een (informele) zorg- of behandelsetting, al dan niet pastoraal van aard, over een zekere periode en met een hoge mate van intensiteit druk wordt uitgeoefend op de betreffende persoon om diens seksuele gerichtheid of genderidentiteit te veranderen of te onderdrukken.’²⁷

Deze eisen leiden tot de conclusie dat de reikwijdte van de bepaling beperkt is, waardoor vooral ingrijpende conversiehandelingen strafbaar zullen zijn. Tevens is het verbod beperkt tot het verrichten van conversiehandelingen aan minderjarigen en kwetsbare meerderjarigen en dienen de handelingen verricht te zijn door een *professional*, zoals het bestanddeel ‘in de uitoefening van een ambt, beroep of bedrijf dan wel in het verband van een organisatie’ impliceert. Conversiehandelingen

aan (niet-kwetsbare) jongvolwassenen en handelingen in de privésfeer zijn door middel van het wetsvoorstel derhalve niet strafbaar gesteld.

4. De strafbaarstelling van conversiehandelingen in verhouding tot grondrechten

Het wettelijk verbieden van conversiehandelingen raakt aan grondrechten, zowel van degene die deze handelingen ondergaat, de deelnemer c.q. het slachtoffer, als degene die de conversiehandelingen aanbiedt of verricht. Enerzijds kan gepleit worden voor een verbod op conversiehandelingen met een beroep op diverse grondrechten, zoals het discriminatieverbod, de persoonlijke levenssfeer of de lichamelijke integriteit, het recht op leven en – specifiek met betrekking tot minderjarigen – diverse bepalingen uit het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind (IVRK). Anderzijds zijn er ook grondrechten die tegen een verbod aangevoerd kunnen worden, zoals de vrijheid van meningsuiting en godsdienstvrijheid van aanbieders en (ouders van) potentiële deelnemers en *last but not least*, het zelfbeschikkingsrecht van de hulpvrager.

Met betrekking tot de bescherming van de hulpvrager is ten eerste de persoonlijke levenssfeer (art. 10 Gw) van belang. LHBTI+-personen hebben het recht om ‘ongestoord hun seksuele gerichtheid of genderidentiteit te beleven en uit [te] dragen’.²⁸ De initiatiefnemers beogen dit recht door middel van het wetsvoorstel te beschermen. De Afdeling wijst erop dat het discriminatieverbod, zoals opgenomen in artikel 1 Gw en uitgewerkt in de Algemene wet gelijke behandeling, eveneens van belang is ter bescherming van (potentiële) deelnemers/slachtoffers.²⁹ Het is op grond van deze bepalingen niet toegestaan om LHBTI+-ers anders te behandelen dan anderen.³⁰ Door het VN-Mensenrechtencomité, het *Committee on the Elimination of Discrimination against Women* en de door de VN-Mensenrechtenraad aangewezen *Independent Expert on Protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity* is conversietherapie bestempeld als discriminatoir, in de zin van de verdragen waarop zij toezien. Zij roepen op tot een verbod van conversiehandelingen.³¹

28 Afdeling advisering RvS, 30 januari 2023, p. 4-5.

29 Afdeling advisering RvS, 30 januari 2023, p. 4-5.

30 Zie daarover ook: L. Buimer e.a., ‘Verkenning van juridische en beleidsmatige interventies ter voorkoming en bestrijding van “conversietherapie”’, Regioplan: 2022, p. 8.

31 Human Rights Committee, Concluding observations on the fourth periodic report of the Republic of Korea, 3 december 2015, CCPR/C/KOR/CO/4, par. 14-15; Committee on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Concluding observations on the combined third to fifth periodic reports of Malaysia, 14 maart 2018, CEDAW/C/MYS/3-5, par. 48; Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity, Practices of so-called ‘conversion therapy’, 1 mei 2020, A/HRC/44/53, par. 59.

24 Kamerstukken II 2021/22, 36178, nr. 3, p. 27.

25 Kamerstukken II 2021/22, 36178, nr. 3, p. 16.

26 Kamerstukken II 2021/22, 36178, nr. 3, p. 16-17.

27 Kamerstukken II 2021/22, 36178, nr. 3, p. 28.

Eenzelfde oproep is gedaan door het Europees Parlement.³² De wens c.q. noodzaak tot strafbaarstelling over te gaan zou hiermee extra onderbouwd kunnen worden.

De rechten van mensen die *vrijwillig* conversiehandelingen laten verrichten komen naar het oordeel van de Afdeling in het voorstel te weinig aan bod. Uitgangspunt is dat mensen zelf moeten kunnen besluiten hoe zij omgaan met hun seksuele gerichtheid of genderidentiteit. Die vrijheid kan betekenen dat iemand, uit de wens om deze kenmerken te veranderen of onderdrukken, uit eigen beweging voor conversiehandelingen kiest. Vanwege de autonomie van de betrokkene dient die vrijwillige keuze gerespecteerd te worden. Van inmenging in de persoonlijke levenssfeer of de lichamelijke integriteit is dan geen sprake. Het deelnemen aan conversiehandelingen vanwege geloofsredenen zou bovendien onder de vrijheid van godsdienst kunnen vallen.³³ De afbakening van 'vrijwilligheid' ter zake is echter lastig. Uit onderzoek blijkt dat de meeste deelnemers aan conversiehandelingen zelf op zoek gaan naar een therapeut, maar, zoals de Afdeling zich onder verwijzing naar het rapport 'Voor de verandering' ook afvraagt: 'In hoeverre is deze keuze vrijwillig te noemen als iemand in een omgeving leeft waarin homoseksuele of transgender personen worden veroordeeld en buiten gesloten?'³⁴ Er is een mogelijkheid, met name bij minderjarigen en jongvolwassenen, dat de vrije wilsuiting onder druk komt te staan door invloed van buitenaf. Desalniettemin voert het volgens de Afdeling te ver om te concluderen dat conversiehandelingen per definitie onvrijwillig plaatsvinden. De Afdeling adviseert om meer aandacht te besteden aan de positie van niet-kwetsbare meerderjarigen die *vrijwillig* deelnemen aan conversiehandelingen: voor strafbaarstelling is dan, met het bovenstaande in gedachten, terecht geen plaats. Dat punt speelt ook ten aanzien van het verbod op het aanbieden van conversiehandelingen, waarover hieronder meer. Het voorstel betreft echter geen totaalverbod op het verrichten van conversiehandelingen, het ziet met name op het verbieden van een praktijk ter bescherming van minderjarigen en kwetsbare meerderjarigen. Met betrekking tot kinderen bepaalt artikel 3 IVRK dat bij alle maatregelen die kinderen betreffen, het belang van het kind de eerste overweging moet vormen. Op grond van artikel 16 IVRK dient geen enkel kind te worden onderworpen aan een willekeurige of onrechtmatige inmenging in zijn of haar privéleven. Tevens dienen minderjarigen beschermd te worden tegen alle vormen van fysiek of geestelijk geweld, letsel, misbruik of nalatige behandeling (art. 19 IVRK) en spelen het recht op gezondheid (art. 24 IVRK)

en recht op ontwikkeling (art. 6 IVRK) een rol.³⁵ Bescherming van minderjarigen en kwetsbare meerderjarigen tegen conversiehandelingen staat niet ter discussie.

Een wettelijk verbod raakt ook aan grondrechten van potentiële *aanbieders* van conversiehandelingen. Voor zover bekend is er nog geen jurisprudentie van het EHRM met betrekking tot conversiehandelingen. In de memorie van toelichting betogen de initiatiefnemers dat de godsdienstvrijheid van aanbieders niet in het geding is. Beperkingen op de vrijheid van godsdienst zijn op grond van artikel 9 lid 2 EVRM enkel geoorloofd indien voorzien bij wet, in een democratische samenleving noodzakelijk en in het belang van de openbare veiligheid, voor de bescherming van de openbare orde, de gezondheid of goede zeden of voor de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen. De initiatiefnemers twijfelen er niet aan of de voorgestelde regeling die toets kan doorstaan: het voorstel voorziet in een wettelijke regeling ter bescherming van de gezondheid en rechten en vrijheid van anderen, te weten (minderjarige) LHBTI+'ers. Het voorstel is noodzakelijk, in de zin van proportioneel, omdat het verbod, dat neutraal is geformuleerd – namelijk zonder onderscheid naar godsdienst of levensovertuiging – ziet op een zeer specifieke praktijk en het verbod het niet moeilijker maakt om een geloof te belijden of te praktiseren. De vrijheid van godsdienst van de deelnemers weegt, vanwege de schadelijke effecten die gepaard kunnen gaan met de handelingen, volgens de initiatiefnemers zwaarder dan de vrijheid van godsdienst van de aanbieders en uitvoerders.³⁶ Andere mensenrechten ten aanzien van (de bescherming van) potentiële aanbieders, komen in de memorie van toelichting niet voor. Gedacht kan worden aan de beperking van vrijheid van meningsuiting als bedoeld in artikel 10 EVRM en de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer in de zin van artikel 8 EVRM. Conversiehandelingen vinden wel vaak, maar niet enkel plaats in een religieuze context; het is dan ook opmerkelijk dat de memorie van toelichting op dit punt zwijgt. De Afdeling adviseert de toelichting op dit punt aan te vullen.³⁷

Met betrekking tot grondrechten kunnen de meeste vraagtekens worden gezet bij het totaalverbod op het *aanbieden* van conversiehandelingen: dit onderdeel raakt zowel aan de rechten van potentiële deelnemers als aanbieders van conversiepraktijken. Het totaalverbod heeft als gevolg dat het *aanbieden* van op zich 'legale' vormen van conversiehandelingen, te weten: handelingen gericht op volwassenen waarbij *geen* sprake is van uit feitelijke omstandigheden voortvloeiend overwicht, wel strafbaar is. Met als mogelijk gevolg dat er helemaal geen conversiehandelingen meer worden aangeboden, ook niet aan mensen die er vrijwillig gebruik van willen maken ter onderdrukking of verandering van

32 Resolutie van het Europees Parlement van 1 maart 2018 over de situatie van grondrechten in de EU in 2016 (2017/2125(INI)), par. 65 en Resolutie van het Europees Parlement van 11 maart 2021 over het uitroepen van de EU tot vrijheidszone voor LGBTIQ-personen (2021/2557(RSP)), K.

33 Afdeling advisering RvS, 30 januari 2023, p. 6.

34 Afdeling advisering RvS, 30 januari 2023, p. 5. Zie ook: Van Wijck e.a., p. 132-133, 144-150.

35 Zie hierover ook *Kamerstukken II 2021/22*, 36178, nr. 3, p. 13.

36 *Kamerstukken II 2021/22*, 36178, nr. 3, p. 12.

37 Afdeling advisering RvS, 30 januari 2023, p. 6.

hun genderidentiteit of seksuele gerichtheid. Dat druist in tegen de keuzevrijheid van deze mensen. De Afdeling adviseert dan ook artikel 285ba lid 3 Sr te schrappen omdat een totaalverbod tot het aanbieden van conversiehandelingen in strijd is met grondrechten van (potentiële) vrijwillige deelnemers en aanbieders van conversiehandelingen.³⁸

Gezien de verhouding van het wetsvoorstel tot diverse grondrechten, is een totaalverbod op het aanbieden van conversiehandelingen niet wenselijk. Daarentegen valt wel veel te zeggen voor een verbod op het verrichten en aanbieden van conversiehandelingen ten aanzien van minderjarigen en kwetsbare meerderjarigen. Dat een wettelijk verbod ten aanzien van die groepen aangewezen is, wil echter nog niet zeggen dat hier een nieuwe strafbaarstelling in het Wetboek van Strafrecht voor moet worden gecreëerd.

5. Enkele (bestaande) delicten nader bekeken

In het Wetboek van Strafrecht zijn enkele delicten aan te wijzen die een rol kunnen spelen met betrekking tot de aanpak van conversiehandelingen. De belangrijkste bepalingen zijn artikel 284 Sr (dwang) en artikel 300 e.v. Sr (diverse varianten van mishandeling). Daarnaast worden ook de delicten wederrechtelijke vrijheidsberoving (art. 282 Sr) en bedreiging (art. 285 Sr) genoemd.³⁹ In het onderstaande zullen deze strafbepalingen nader worden geanalyseerd om te bepalen of aparte strafbaarstelling van conversiehandelingen meerwaarde heeft ten opzichte van bestaande delicten. Logischerwijs zien de initiatiefnemers die waarde wel: volgens hen is er geen bestaande strafbepaling die het verrichten van conversiehandelingen alsmede de aard en ernst daarvan in voldoende mate adresseert.⁴⁰ Zij hebben de Afdeling blijkens het advies niet kunnen overtuigen. Uit de memorie van toelichting blijkt niet duidelijk welke vormen van het verrichten van conversiehandelingen *niet* onder het bereik vallen van de huidige delicten, maar *wel* onder de voorgestelde strafbepaling, zoals de Afdeling opmerkt.⁴¹

Dwang

Artikel 284 Sr betreft de strafbaarstelling van het door (bedreiging met) geweld of enige andere feitelijkheid een ander wederrechtelijk dwingen iets te doen, niet te doen of te dulden, of (onder 2°), een ander door bedreiging met smaad of smaadschrift te dwingen iets te doen, niet te doen of te dulden. Op grond van het bepaalde in lid 2 kan vervolging van het onder 2° omschrevene (met betrekking tot smaad/smaadschrift) enkel plaatsvinden

op klacht van de vermeend gedwongene.⁴² Kern van deze strafbepaling is het waarborgen van zowel de psychische als fysieke vrijheid van mensen, door te voorkomen dat iemand een ander op wederrechtelijke wijze in zijn vrijheid van handelen beperkt of onder druk zet.⁴³ Het vereiste van dwang impliceert volgens de Hoge Raad opzet, met als ondergrens voorwaardelijk opzet. Ook dient (voorwaardelijk) opzet op de wederrechtelijkheid bewezen te worden.⁴⁴ Beoogd wordt de handelingsvrijheid van personen te beschermen.⁴⁵

Artikel 284 Sr is laatstelijk gewijzigd bij de Wet tot verruiming van de mogelijkheden tot strafrechtelijke aanpak van huwelijksdwang, polygamie en vrouwelijke genitale verminking.⁴⁶ Volgens de Raad voor de rechtspraak kan uit deze wijziging worden opgemaakt dat de wetgever mogelijkheden ziet voor (verdere) wijziging en verruiming van artikel 284 Sr als daar vanwege maatschappelijke ontwikkelingen behoefte aan is. De Raad voor de rechtspraak heeft dan ook geadviseerd nader toe te lichten waarom niet is aangesloten bij artikel 284 Sr en waarin precies het onderscheid ligt tussen artikel 284 Sr en het voorstelde 285ba Sr.⁴⁷ Volgens de initiatiefnemers kan artikel 284 Sr aan de orde zijn als iemand gedwongen wordt om deel te nemen aan conversiehandelingen, maar zij zien onvoldoende ruimte om ‘het hele fenomeen van conversiehandelingen’ onder te brengen onder de strafbaarstelling van dwang.⁴⁸

De strafbepaling van dwang zou met betrekking tot conversiehandelingen betekenis kunnen hebben via het bestanddeel ‘enige andere feitelijkheid’. Bij feitelijkheden gaat het om handelingen die niet onder geweld of bedreiging vallen, maar waarbij wel sprake is van (meer subtiele vormen van) psychische druk die een dader op een slachtoffer uitoefent. Wel dienen de handelingen van zodanige aard te zijn dat zij, gezien de omstandigheden, een zodanige psychische druk opleveren dat het slachtoffer daaraan geen weerstand kan bieden.⁴⁹ Het begrip ‘feitelijkheid’ in artikel 284 Sr komt overeen met het begrip ‘feitelijkheid’ in de zin van artikel 242 Sr.⁵⁰ In de rechtspraak van de Hoge Raad over dat begrip in de zedensfeer zijn diverse categorieën te onderscheiden.⁵¹ Een van de categorieën betreft het ‘aanwenden van gezag of overwicht’. Daarbij heeft de Hoge Raad bepaald

38 Afdeling advisering RvS, 30 januari 2023, p. 7.

39 *Kamerstukken II 2020/21, 30420*, nr. 358, p. 5 en *Kamerstukken II 2021/22, 36178*, nr. 3, p. 21.

40 *Kamerstukken II 2021/22, 36178*, nr. 3, p. 24.

41 Afdeling advisering RvS, 30 januari 2023, p. 8.

42 Zie ook L. Buimer e.a., p. 13.

43 *Kamerstukken II 2010/11, 32840*, nr. 3, p. 6.

44 HR 13 september 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT5834, NJ 2006, 234.

45 J. Janssen, W. Dreissen & K. Juncker, *Naar een aparte strafbaarstelling van psychisch geweld?*, Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool 2022, p. 25.

46 *Kamerstukken II 2010/11, 32840*, nr. 1-3 en *Stb.* 2013, 95.

47 Advies initiatiefvoorstel strafbaarstelling conversiehandelingen, Raad voor de rechtspraak, 20 april 2022, p. 6. Volgens de Raad voor de rechtspraak kan uit deze wijziging worden opgemaakt dat de wetgever mogelijkheden ziet voor (verdere) wijziging en verruiming van art. 284 Sr als daar vanwege maatschappelijke ontwikkelingen behoefte aan is.

48 *Kamerstukken II 2021/22, 36178*, nr. 3, p. 22.

49 *Kamerstukken II 2010/11, 32840*, nr. 3, p. 5-6.

50 K. Lindenberg, *Strafbare dwang* (diss. Groningen), Apeldoorn/Antwerpen: Maklu 2007, p. 212.

51 Zie hierover nader de conclusie van A-G Hofstee, ECLI:NL:PHR:2013:15 bij HR 27 augustus 2013, ECLI:NL:HR:2013:494.

dat het bestaan van een afhankelijkheidsrelatie tussen een therapeut en een patiënt of cliënt nog niet voldoende is om van een dergelijk overwicht te kunnen spreken. Daarvoor is meer nodig: vast dient komen te staan dat ‘het slachtoffer binnen die afhankelijkheidsrelatie door bepaalde gedragingen van de verdachte waardoor een bedreigende sfeer is ontstaan, is gedwongen de seksuele handelingen te ondergaan’.⁵² Ten aanzien van conversiehandelingen is het denkbaar dat ouders en/of vertegenwoordigers of leden van een geloofsgemeenschap hun gezag of overwicht inzetten om het slachtoffer conversiehandelingen te laten ondergaan, maar dat zijn niet zonder meer de personen die de therapie verrichten of aanbieden. Het eerste lid van het voorgestelde artikel 285ba Sr vereist dat conversiehandelingen door een ‘professional’ worden verricht: bepaalde personen uit een geloofsgemeenschap zouden daar onder kunnen vallen. Dwang vanuit (enkel) de ouders of mensen uit de geloofsgemeenschap is niet voldoende om ook de professional die de handelingen verricht, via het delict dwang, strafrechtelijk aan te kunnen pakken.

Een tweede categorie die mogelijk van toepassing is op conversiehandelingen, betreft ‘inspelen op devotie of godvruchtigheid’.⁵³ Hierbij kan gedacht worden aan het met een beroep op het geloof dreigen met afwijzing door familie en/of de geloofsgemeenschap of met eeuwige verdoemenis.⁵⁴ Het is denkbaar dat bij conversiehandelingen van een zodanige dreiging sprake is. Een dergelijke dreiging kan echter ook de angst van het slachtoffer zelf zijn, bijvoorbeeld doordat het (minderjarige) slachtoffer opgroeit in een omgeving waarin in algemene termen negatief over LHBTI+’ers is gesproken. In dat geval wordt het lastig om dwang in het concrete geval te kunnen bewijzen.

Mishandeling

Bij conversiehandelingen kan tevens sprake zijn van mishandeling. Artikel 300 Sr, waarin mishandeling strafbaar is gesteld, bevat geen omschrijving van het delict, maar slecht een kwalificatie. Door de Hoge Raad is mishandeling gedefinieerd als het opzettelijk aan een ander toebrengen van lichamelijk leed of het opzettelijk benadelen van de gezondheid zonder dat daarvoor een rechtvaardigingsgrond bestaat, alsmede (onder omstandigheden) het bij een ander teweegbrengen van een min of meer hevige onlust veroorzakende gewaarwording aan het lichaam.⁵⁵ Artikel 300 lid 4 Sr bepaalt dat het opzettelijk benadelen van de gezondheid aan mishandeling gelijk wordt gesteld.

Op basis van bestendige jurisprudentie kunnen conversiehandelingen die lichamelijk leed of een min of meer hevige onlust veroorzakende gewaarwording aan het lichaam veroorzaken, onder mishandeling vallen. Door-

gaans is bij conversiehandelingen echter sprake van mentale schade, terwijl psychische mishandeling niet expliciet strafbaar is gesteld. Uit de wetsgeschiedenis en het te beschermen rechtsgoed – de bescherming van het menselijk lichaam en de lichamelijke integriteit – kan in principe niet worden afgeleid dat de wetgever ook gedacht heeft aan mentale schade.⁵⁶ Het lichamelijke aspect staat van oudsher centraal. Toch zijn er steeds meer aanwijzingen in de literatuur en de feitenrechtspraak dat mentale schade ook onder mishandeling, specifiek benadeling van de gezondheid kan vallen.⁵⁷ Een ontwikkeling die volgens minister Weerwind, blijkens een brief aan de Tweede Kamer over huiselijk geweld, is ‘toe te juichen’.⁵⁸

Door het hof Den Haag is overwogen dat het kleineren en/of denigrerend toespreken van kinderen onder omstandigheden psychische mishandeling kan opleveren. Het hof verwijst daarbij naar artikel 1 van de Wet op de jeugdzorg en de Jeugdwet waarin kindermishandeling als volgt is gedefinieerd:

‘elke vorm van voor een minderjarige bedreigende of gewelddadige interactie van fysieke, psychische of seksuele aard, die de ouders of andere personen ten opzichte van wie de minderjarige in een relatie van afhankelijkheid of van onvrijheid staat, actief of passief opdringen, waardoor ernstige schade wordt berokkend of dreigt te worden berokkend aan de minderjarige in de vorm van fysiek of psychisch letsel.’⁵⁹

Dat wil, ook volgens het hof, nog niet zeggen dat psychische mishandeling kan worden aangemerkt als mishandeling in de zin van artikel 300 Sr, maar het hof is van mening dat de bewoordingen van artikel 300 Sr dat niet uitsluiten. Enkele andere feitenrechtters zagen eveneens ruimte om psychische mishandeling onder de reikwijdte van artikel 300 Sr te brengen. Daarbij ging het in overwegende mate om uitspraken met betrekking tot kindermishandeling.⁶⁰ Daar ligt een mogelijke link met mentale schade bij minderjarigen als gevolg van conversiehandelingen. Bovendien kan verwezen worden naar de aandacht die er momenteel naar aanleiding van internationale verdragen is voor strafbaarstelling van psychisch geweld.⁶¹ Uit onderzoek naar een aparte strafbaarstelling van psychisch geweld blijkt artikel 300 Sr in het licht van artikel 8 EVRM, artikel 33 Verdrag van Istanbul en/of artikel 19 IVRK ter zake ruimer te kunnen worden uitgelegd. Wel is de vraag of de Hoge Raad een

52 HR 2 december 2003, ECLI:NL:HR:2003:AJ1188, NJ 2004, 78, r.o. 3.4.
53 HR 27 augustus 2013, ECLI:NL:HR:2013:494, NJ 2013/427.
54 Van Wijk e.a., 2020, p. 57 en Verhagen & Postma 2022, p. 103.
55 HR 5 juli 2011, ECLI:NL:HR:2011:BQ6690, NJ 2011/466; HR 9 september 2014, ECLI:NL:HR:2014:2677, NJ 2014/402 en HR 13 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1077.

56 Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 25.
57 S.L.T.J. Ligthart, L.E. van Oploo, E.E. Nauta & J. Bijlsma, ‘Bescherming van de geest in het materiële strafrecht. Een verkenning’, *DD* 2023/14, p. 170-172.
58 *Kamerstukken II* 2022/23, 28345, nr. 262, p. 4.
59 Hof Den Haag 31 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1540.
60 Rb. Midden-Nederland 28 september 2021, ECLI:NL:RBMNE:2021:4652; Rb. Zeeland-West-Brabant 20 augustus 2021, ECLI:NL:RBZWB:2021:424; Rb. Midden-Nederland 8 juni 2021, ECLI:NL:RBMNE:2021:4242; Rb. Midden-Nederland 3 mei 2021, ECLI:NL:RBMNE:2021:1786; Hof Den Haag 31 mei 2017, ECLI:NL:GHDHA:2017:1539 en 1540.
61 *Kamerstukken II* 2020/21, 28345, nr. 246; Ligthart, Van Oploo, Nauta & Bijlsma 2023, p. 168.

dergelijke extensieve interpretatie aanvaardt: in het onderzoek naar de strafbaarstelling van psychisch geweld is de aanbeveling gedaan een dergelijke vraag aan de Hoge Raad voor te leggen, mogelijk in de vorm van cassatie in het belang der wet.⁶² Door Ligthart e.a. is gesteld dat ‘artikel 300 lid 4 Sr op zijn minst potentie heeft te voorzien in strafrechtelijke bescherming tegen psychische mishandeling’.⁶³ De aandacht voor psychisch geweld en de ontwikkelingen die daar mogelijk uit voortvloeien, kan in de nabije toekomst relevant zijn voor de aanpak van conversiehandelingen met mentale schade als gevolg. Artikel 300 lid 4 Sr heeft eveneens potentie om te voorzien in strafrechtelijke bescherming tegen psychische mishandeling als gevolg van conversiehandelingen. Op dit moment lijkt het nog een stap te ver om de – doorgaans: mentale – gevolgen van het verrichten of aanbieden van conversiehandelingen zonder meer als mishandeling te kwalificeren.

Voor strafbaarstelling van conversiehandelingen door medische professionals kan eveneens artikel 96 Wet op de beroepen in de individuele gezondheidszorg (Wet BIG) van betekenis zijn. Deze strafbepaling, waarin sinds 2019 dezelfde terminologie is gehanteerd als in artikel 300 Sr, richt zich op de (reguliere dan wel alternatieve) zorgverlener die bij het verrichten van handelingen op het gebied van de individuele gezondheidszorg buiten noodzaak benadeling of een aanmerkelijke kans op benadeling van de gezondheid van een ander veroorzaakt.⁶⁴ Wel dienen de handelingen ‘op het gebied van de individuele gezondheidszorg’ te zijn verricht; aan die woorden komt volgens de (overigens zeer beperkte) rechtspraak met betrekking tot artikel 96 Wet BIG een zuiver kwalificatieve betekenis toe.⁶⁵ Vervolging van conversiehandelingen zal op grond van artikel 96 Wet BIG dan ook slechts in zeer specifieke gevallen mogelijk zijn.

Wederrechtelijke vrijheidsberoving

In artikel 282 Sr is strafbaar gesteld opzettelijk iemand wederrechtelijk van zijn vrijheid te beroven of beroofd te houden. De strafbepaling ziet op fysieke vrijheid van beweging en niet op de geestelijke vrijheid.⁶⁶ Het slachtoffer kan met andere woorden niet gaan en staan waar hij wil.⁶⁷ Bij conversiehandelingen zou hiervan sprake kunnen zijn indien het slachtoffer zich niet fysiek kan onttrekken aan de handelingen die worden verricht.⁶⁸ Te denken valt aan de situatie van de 20-jarige man uit de rapportage van EenVandaag die twee jaar lang was opgesloten op een boerderij om daar zijn homoseksuele gerichtheid te veranderen.⁶⁹ Het verlaten van conversie-

handelingen zal echter doorgaans eerder gevoelsmatig dan fysiek onmogelijk zijn, waardoor toepassing van deze bepaling zich ter zake zeer beperkt leent.⁷⁰

Bedreiging

Tot slot wordt in het kader van het aanpakken van conversiehandelingen het delict bedreiging genoemd. Op grond van artikel 285 Sr dient gedreigd te worden met een in de bepaling omschreven misdrijf, zoals verkrachting, feitelijke aanranding van de eerbaarheid, misdrijven tegen het leven gericht of zware mishandeling. Bedreiging kan door middel van woorden plaatsvinden, maar ook door bepaalde handelingen, zoals het richten van een wapen, of een combinatie van beide.⁷¹ De bedreiging dient van zodanige aard te zijn en onder zodanige omstandigheden te hebben plaatsgevonden dat die in het algemeen ‘redelijke vrees’ kan opwekken.⁷² Bij conversiehandelingen kan een zekere dreiging aan de orde zijn. Doorgaans zal het dan eerder om de dreiging gaan met afwijzing door familie, de religieuze gemeenschap of met eeuwige verdoemenis en niet zozeer met ernstige misdrijven.⁷³ Kortom, slechts in zeer specifieke gevallen zou van ‘bedreiging’ in de zin van artikel 285 Sr sprake kunnen zijn.

Het verrichten van conversiehandelingen reeds strafbaar?

Een verkenning van de reeds bestaande delicten levert het volgende beeld op. Conversiehandelingen worden in de bestaande bepalingen niet als zodanig strafbaar gesteld. Het is moeilijk voorstelbaar om ‘het hele fenomeen van conversiehandelingen’ onder te brengen onder een van deze delicten. Door middel van bestaande strafbaarstellingen zijn de ingrijpende vormen van conversiehandelingen reeds strafbaar gesteld. In bepaalde gevallen kan het delict mishandeling uitkomst bieden, bijvoorbeeld indien sprake is van het toedienen van elektroshocks ter ‘behandeling’ van het slachtoffer. In zeer specifieke gevallen zijn ook delicten als vrijheidsberoving en bedreiging aan de orde. Voorts biedt het delict dwang mogelijkheden om op ingrijpende vormen van conversiehandelingen te kunnen reageren. Toch zijn er ook situaties denkbaar waarin het verrichten of aanbieden van conversiehandelingen niet onder het bereik van het delict dwang valt, maar wel onder de voorgestelde strafbaarstelling. Gaat de dwang uit van de ouders van het slachtoffer maar niet (direct) van degene die de handelingen verricht, dan is de ‘professional’ niet strafbaar wegens dwang, maar mogelijk wel onder het voorgestelde artikel. Het eerste lid van het voorgestelde artikel 285ba Sr vereist immers het opzettelijk (proberen te) *veranderen of onderdrukken* van een seksuele gerichtheid of genderidentiteit van een minderjarige door de professional. Dwang is in dat geval niet vereist.

62 Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 70, 29 en 66.

63 Ligthart, Van Oploo, Nauta & Bijlsma 2023, p. 168 en 172.

64 *Stb.* 2018, 260, i.w.tr. 1 april 2019 (*Stb.* 2019, 111).

65 Rb. Gelderland 3 maart 2020, ECLI:NL:RBGEL:2020:760.

66 Conclusie A-G Knigge, ECLI:NL:PHR:BX5468, punt 4.4, bij HR 20 november 2012, ECLI:NL:HR:2012:BX5468, NJ 2013/110 m.nt. Rozemond.

67 Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 30.

68 *Kamerstukken II* 2021/22, 36178, nr. 3, p. 22.

69 Zie: <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/jacques-werd-2-jaar-lang-opgesloten-om-te-genezen-van-zijn-homoseksualiteit/>.

70 Verhagen & Postma 2022, p. 102.

71 Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 31.

72 A.J. Nieuwenhuis & A.L.J.M.A. Janssens, *Uitingsdelicten*, Deventer: Wolters Kluwer 2019, p. 329.

73 Verhagen & Postma 2022, p. 23.

Al met al kan gesteld worden dat de voorgestelde strafbaarstelling een stap verder gaat dan het bestaande strafrechtelijke instrumentarium waardoor wat meer, maar nog steeds niet alle, conversiehandelingen strafbaar zullen zijn. Het strafrecht is deels al wel uitgerust om het verrichten van ernstige vormen van conversiehandelingen aan te kunnen pakken. Met name de delicten dwang en mishandeling, zeker indien psychische mishandeling – in de toekomst – ook onder de reikwijdte van de wetbepaling kan worden gebracht, bieden mogelijkheden om ernstige conversiepraktijken de kop in te drukken en minderjarigen, kwetsbare meerderjarigen maar ook (jong)volwassenen te beschermen tegen onvrijwillige conversiehandelingen.

6. Nadere verkenning van argumenten voor en tegen aparte strafbaarstelling conversiehandelingen

Een belangrijk argument voor aparte strafbaarstelling is dat daarvan het signaal kan uitgaan dat conversiehandelingen ongewenst zijn. De norm dat conversiehandelingen een moreel verwerpelijk karakter hebben, kan door middel van het nieuwe misdrijf worden bekrachtigd.⁷⁴ Signaalwerking zou echter ook uit kunnen gaan van aanscherping van antidiscriminatiewetgeving. Door middel van een grondwetswijziging is seksuele gerichtheid inmiddels toegevoegd als discriminatiegrond aan artikel 1 (discriminatieverbod).⁷⁵ Nog voor indiening van het initiatiefvoorstel heeft ook het kabinet aangegeven dat van strafbaarstelling een krachtige norm uitgaat: ‘De normstellende werking die uitgaat van een wettelijk verbod is van belang. Het maakt duidelijk dat de overheid conversiepraktijken niet tolereert. Een dergelijke norm geeft houvast en maakt glashelder dat dit soort praktijken in Nederland niet zijn toegestaan.’⁷⁶

Vraagtekens kunnen worden gezet bij de effectiviteit en handhaafbaarheid van het verbod. Het is namelijk niet de verwachting dat aparte strafbaarstelling (op de korte termijn) zal leiden tot een groot aantal aangiftes, mede doordat het verbod een praktijk betreft die naar schatting vrij beperkt is in omvang, maar ook vanwege het feit dat conversiehandelingen een wat langere termijn beslaan.⁷⁷ Conversiehandelingen zijn lastig te bewijzen, met name als het gaat om gesprekstherapieën of handelingen in een besloten setting en de verwachting is dat daar in de praktijk vaak sprake van is. Toegespitst op het

voorgestelde artikel 285ba Sr kan bewijsproblematiek zich ook voordoen vanwege de hoge eisen die aan de strafbaarstelling van de conversiehandelingen worden gesteld (voorwaardelijk opzet is niet voldoende, psychische of fysieke inwerkingen dienen van ‘voldoende gewicht’ te zijn). Bij de bestaande delicten die in paragraaf 5 zijn besproken, doen zich met betrekking tot conversiehandelingen ook bewijsproblemen voor die een belemmering vormen bij de handhaving van de strafbaarstellingen. Bewijsproblemen die door de initiatiefnemers geadresseerd worden, maar dit wordt door de Afdeling terecht niet als overtuigend argument gezien om een nieuwe strafbaarstelling in te voeren waarbij dezelfde handhavingsproblemen zich voordoen.⁷⁸ De bewijsproblematiek hangt bovendien samen met het gegeven dat slachtoffers conversiehandelingen niet melden of daartoe de noodzaak niet voelen, mede doordat ze, blijkens verhalen van ervaringsdeskundigen, in veel gevallen zelf gekozen hebben voor een ‘behandeling’ en die periode nadien graag achter zich willen laten.⁷⁹ Een aparte strafbaarstelling van conversiehandelingen zou kunnen bijdragen aan de bewustwording van de strafbaarheid c.q. strafwaardigheid van de handelingen bij de betrokkenen.⁸⁰ Of die bewustwording tot meer aangiftes leidt, is de vraag. Voor het tijdig opsporen van conversiehandelingen is eveneens een actieve opstelling van politie en OM nodig, terwijl uit de memorie van toelichting niet blijkt hoe de strafrechtketen wordt voorbereid op de implementatie en of er financiële middelen voor worden vrijgemaakt.⁸¹

De vaststelling dat conversiehandelingen vergaande schadelijke gevolgen kunnen veroorzaken, pleit voor strafbaarstelling. Desalniettemin kan het aanpakken van conversiehandelingen mogelijk ook door middel van (een combinatie van) minder ingrijpende middelen plaatsvinden. Op grond van het *ultimum remedium*-principe hebben lichtere middelen in beginsel de voorkeur. Er blijken reeds diverse relevante beleidsmatige interventies te zijn gestart en te worden ontwikkeld (zoals het bevorderen van een veilig schoolklimaat) om de acceptatie van LHBTI+-personen te vergroten: daarmee wordt de voedingsbodem voor conversiehandelingen weggenomen.⁸² Het kabinet wil tevens inzetten op een gedragscode voor pastorale en levensbeschouwelijke ondersteuning en het inrichten van steunpunten voor slachtoffers waar zij terecht kunnen voor psychische, sociale en juridische ondersteuning en in contact kunnen komen met lotgenoten.⁸³ De vraag is of met deze maatregelen voorkomen kan worden dat conversiehandelingen worden verricht bij minderjarigen en kwetsbare

74 J. Verhagen & L. Postma, ‘Een wettelijke verbod op conversietherapie: symboolwetgeving of bittere noodzaak?’, *Ars Aequi* februari 2022, p. 101.

75 Wet van 10 februari 2023, houdende verandering in de Grondwet, strekkende tot toevoeging van handicap en seksuele gerichtheid als non-discriminatiegrond, *Stb.* 2023, 62.

76 *Kamerstukken II* 2021/22, 30420, nr. 371, p. 4.

77 *Kamerstukken II* 2021/22, 36178, nr. 3, p. 24.

78 Afdeling advisering RvS, 30 januari 2023, p. 9.

79 Afdeling advisering RvS, 30 januari 2023, p. 9 en Verhagen & Postma 2022, p. 102, Van Wijk e.a., 2020, p. 202.

80 *Kamerstukken II* 2021/22, 36178, nr. 3, p. 25.

81 Afdeling advisering RvS, 30 januari 2023, p. 9.

82 *Kamerstukken II* 2021/22, 30420, nr. 371, p. 5. Afdeling advisering RvS, 30 januari 2023, p. 10.

83 *Kamerstukken II* 2020/21, 30420, nr. 358 en *Kamerstukken II* 2021/22, 30420, nr. 371, p. 5.

meerderjarigen. Het uitbannen van dergelijke verrichtingen lijkt – op de korte termijn – nog niet vanzelfsprekend te zijn. Het beschermen van (potentiële) slachtoffers kan door middel van de genoemde maatregelen op den duur wellicht wel bereikt worden.

Uit onderzoek naar nadere maatregelen en regelgeving ter voorkoming en bestrijding van conversiehandelingen blijkt dat het beëindigen van conversiehandelingen een cultuurverandering vergt. Een dergelijke verandering kost tijd. Conversiehandelingen worden doorgaans aangeboden vanuit de diepe overtuiging dat het slachtoffer daarmee geholpen is: zonder inzicht dat de handelingen schadelijk zijn, zullen dergelijke praktijken in stand blijven. Een wettelijk verbod zou een cultuurverandering teweeg kunnen brengen. Het gevaar bestaat volgens de onderzoekers ook dat een verbod bij bepaalde organisaties en personen juist averechts werkt, waardoor de handelingen in het geheim blijven plaatsvinden. Daar komt bij dat een verbod niet alle vormen van conversiehandelingen omvat: anders dan in Duitsland ziet het voorgestelde artikel 285ba Sr bijvoorbeeld slechts op het verrichten van conversiehandelingen door een ‘professional’.⁸⁴ Een ongewenst effect van het verbod zou kunnen zijn dat conversiehandelingen vooral in de privésfeer worden verricht, waardoor minderjarigen en kwetsbare volwassenen niet de bescherming krijgen die met het initiatiefwetsvoorstel beoogd wordt. Een zachtere aanpak gericht op ‘veranderingstrajecten van binnenuit’ lijkt vanuit die optiek van averechtse werking van een verbod, die door verschillende experts wordt beaamd, een betere optie te zijn.⁸⁵

7. Ter afsluiting

Het aanpakken van conversiehandelingen staat niet voor niets hoog op de politieke agenda. Conversiehandelingen passen niet in het streven van het kabinet naar een samenleving waarin iedereen zichtbaar zichzelf kan zijn. Ook vanuit een internationaal en Europees perspectief lijkt een verbod op conversiehandelingen in bepaalde situaties aangewezen. Het initiatiefwetsvoorstel sluit daarbij aan. Lastig is dat het verrichten van handelingen ter verandering of onderdrukking van seksuele gerichtheid of genderidentiteit in overwegende mate plaatsvindt op vrijwillige basis, op initiatief van de hulpvrager zelf. Die keuze dient (in bepaalde gevallen) gerespecteerd te worden en daardoor ligt een totaalverbod op het aanbieden van conversiehandelingen niet in de rede. Anders is dat bij het aanbieden en verrichten van dergelijke praktijken ten aanzien van minderjarigen en kwetsbare meerderjarigen. De wenselijkheid van de aanpak daarvan staat niet ter discussie. Wel is de vraag of een

aparte strafbaarstelling daarvoor de beste en een noodzakelijke oplossing is. Van een wettelijk verbod kan een krachtige normstellende werking uitgaan. Het wetsvoorstel ziet met name op ernstige vormen van conversiehandelingen, terwijl ingrijpende vormen van conversiehandelingen deels al (voldoende) onder het reeds bestaande palet van strafbaarstellingen ondergebracht kunnen worden. Bovendien zijn er ook buiten het strafrecht diverse mogelijkheden om (op termijn) een einde te maken aan conversiehandelingen en slachtoffers te beschermen. Verandering op dit gebied vergt met name een cultuuromslag, waarop een verbod een averechts effect zou kunnen hebben. De balans opmakend, kan geconcludeerd worden dat de wens om conversiehandelingen strafbaar te stellen sympathiek en logisch is, maar dat een aparte strafbaarstelling van conversiehandelingen (in het voorgestelde art. 285ba Sr) niet de meest aangewezen route lijkt.

84 *Kamerstukken II 2021/22, 36178, nr. 3, p. 26.* Zie specifiek voor Duitsland: *Gesetz zum Schutz vor Konversionsbehandlungen, §2 (1)*, via www.gesetze-im-internet.de/konvbehschg/BJNR128500020.html.

85 L. Buimer e.a., 2022, p. 58; Afdeling advisering RvS, 30 januari 2023, p. 10; Van Wijk e.a., 2020, p. 191-192.